

Goede onderlinge samenwerking tussen bonden

Door Henk Grooters

Inleiding

Tot ver in de vorige eeuw is het gezicht van Twente bepaald door de textielindustrie. Daar kwam vorig eeuw binnen enkele decennia een ruw einde aan. Slechts een enkele onderneming wist de dans te ontspringen door zich succesvol op andere producten en markten te richten. Daarnaast gold de metaalsector in Twente als grote werkgever. Maar ook in die sector vielen stevige klappen. Een aantal bedrijven wist zich succesvol staande te houden door zich tot *high tech*-industrie te ontwikkelen.

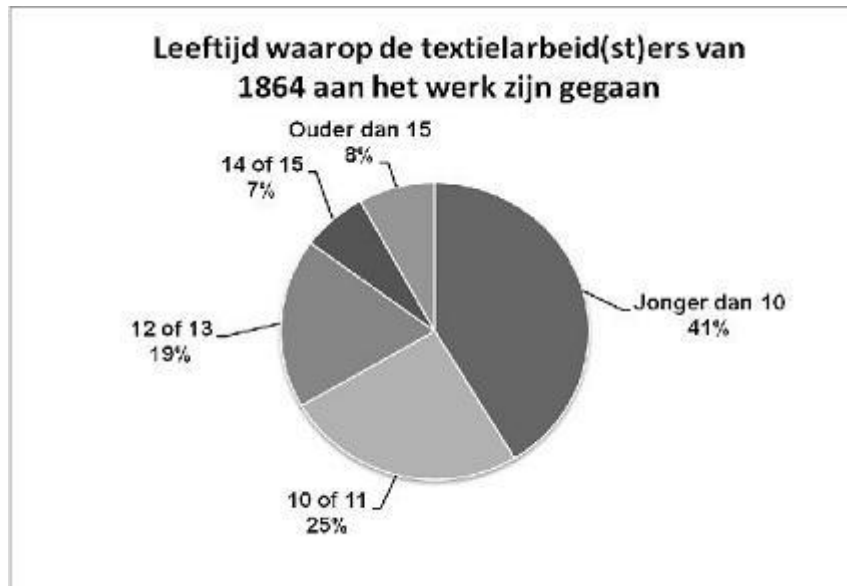
Velen hebben dat Twentse arbeidsverleden zelf meegemaakt. Persoonlijk of via hun ouders, familieleden, vrienden of burens. In deze bijdrage een beschouwing van het ontstaan van de vroege vakbeweging in Twente en de ontwikkeling van de bonden. Met bijzondere aandacht voor de laatste veertig jaar. Dat is de periode waarin de hierna geportretteerden zelf actief waren voor of in dienst van de vakbeweging.

Het weven van wol en ander materiaal kent een lange geschiedenis in de regio. De boeren op het platteland, vaak in het Twentse los hoes - een boerderij waarin bewoners en vee in dezelfde ruimte leven – beschouwen het weven als een belangrijke bijverdienste voor hun schamele inkomen. Vooral in de winter als er weinig te doen valt op het land kruipen ze achter de weefstoelen. Zij zijn de huiswevers. Ze verkopen hun doeken aan de linnenreders (fabrikeurs). Als de vraag in de eerste helft van de negentiende eeuw toe neemt blijkt al snel dat de huiswevers daar niet aan kunnen voldoen. Ze produceren gewoon te weinig. Dat leidt tot de komst van speciale ruimtes met meer plek voor grotere en betere weefgetouwen. In de landen om ons heen wordt dan al driftig gespeurd naar nieuwe methoden en technieken. Vaak met succes. Ondernemers in Twente, soms zelf afkomstig uit naburige Duitse regio's zijn attent en tonen lef. De oorspronkelijke bescheiden werkplaatsen krijgen een industrieel karakter. Zo ontstaan heuse fabrieken in Almelo, Hengelo, Oldenzaal en Enschede. Later komen daar nog bedrijven bij in o.a. Goor, Nijverdal en Borne. Het industriële tijdperk is begonnen en daarmee ook de bestaansgrond voor de vakbeweging.

De landarbeider die altijd al financieel met de rug tegen de muur staat grijpt zijn kans en maakt gebruik van de nieuwe werkgelegenheid. Hij levert zijn vrijheid in voor regelmatig vast werk en zal pas daarna ervaren dat de weg terug is afgesloten. In Oldenzaal wordt de textiel fabriek van Stork zelfs bemand door werklozen en landlopers via de Armenwet.

De textielnijverheid ontwikkelt zich voorspoedig. Dan ook ontstaat de 'werkende klasse'. Fabrikanten gaan energiek te werk en krijgen later het etiket 'textielbaronnen' opgespeld. Ze zijn succesrijk en verzamelen flinke vermogens en verwerven veel bezit, waaronder grond. De arbeidsomstandigheden in de fabrieken zijn belabberd en worden nog veel beroerder. Lange uren, ongezonde werkplaatsen, lage lonen, de Twentse arbeider draagt ongewild maar onontkoombaar de lasten van de industriële ontwikkeling. Dat is niet alleen in Twente zo, dezelfde situatie doet zich voor in Zuid Limburg, Tilburg en bijvoorbeeld de stedelijke havengebieden van Amsterdam en Rotterdam. Het duurt lang voordat de Haagse politiek en dus de regering in beweging komt. Het meest in het oog springen tegen het eind van die

negentiende eeuw de maatregelen om de arbeidsomstandigheden te verbeteren en kinderarbeid te beperken (*zie grafiek*). Fabrikanten zijn bang dat het product te duur wordt als ze meer loon moeten betalen en de arbeidsomstandigheden moeten verbeteren. Kinderen kosten nagenoeg niks en zijn dus welkom zeker als ze gedwongen kunnen worden om lange werkdagen te maken. Kinderarbeid vanaf 8 jaar is heel gewoon.

Grafiek: De leeftijd van textielwerkers in 1864

Het kindernetje van minister Samuel van Houten in 1874 wil daar paal en perk aan stellen, mede gebaseerd op enkele grote enquêtes naar de werkomstandigheden. Er is geen controle op de naleving van de wet die dan ook massaal wordt overtreden. Het duurt tot 1889 (Arbeidswet) voordat kinderen beneden 12 jaar hiervan werkelijk verschoond blijven.

Spoorwegen

Twente is lange tijd het achterland van Holland. Dat manifesteert zich op allerlei mogelijke manieren. Het wegennet is slecht ontwikkeld en hindert de ontwikkeling van de industrie. Fabrikanten klagen daar niet alleen over maar komen ook met voorstellen om die achterstand in te lopen. Dat lukt. In Den Haag dringt het besef door dat de bereikbaarheid van Twente – heen en terug - maar ook van de Duitse grensgebieden sterk verbeterd moet worden. Twente is niet langer alleen een textielstreek ook de metaalsector is dan al geruime tijd sterk in opkomst. Dus komen er wegen. Hengelo ontwikkelt zich tot een belangrijk knooppunt van de spoorwegen. Het Twentekanaal wordt gegraven zodat het vervoer over water van en naar bijvoorbeeld de veengebieden van Drente ruimte krijgt. Enschede wordt textielstad bij uitstek. De ene na de andere spinnerij en weverij wordt opgestart. De eeuw van de textielbaronnen is aangebroken. Van Heek, Ten Cate, Jannink, Ledeboer enz.

Fabrieksschool

De textielbazen zijn niet alleen eigenaar maar ook werkgever. Sommige ondernemers voelen zich medeverantwoordelijk voor het welzijn van de arbeiders. Sommigen beschouwen het personeel als een soort familie, een familie waarvan zij aan het hoofd staan. De Gebr. Van Heek (werkgever vanaf 1859) schenkt aan de stad Enschede een park (Volkspark). De familie Van Heek schenkt later (1929) de stad een museum (Rijksmuseum Twenthe). Er komt een pensioenfonds voor het personeel, een ziekenfonds, begrafenisfonds en steunfonds (voor arbeiders en weduwen). Er moet wel een bijdrage geleverd worden door de werknemers zelf

wat tot een lager loon leidt. Nazaat Gerrit Jan van Heek zal later een zwem- en badinrichting aan laten leggen, gratis voor 'zijn' arbeiders.

Naarmate het productieproces en machinepark technisch meer om het lijf krijgen neemt ook de vraag naar geschoold personeel toe. Dus komen er vanaf 1867 ook initiatieven tot scholing van jongeren (10 -14 jaar). Een kind dat werd toegelaten op de school van de fabriek kon rekenen op werk als hij de school had afgemaakt. Toelating tot de school was dus uitermate belangrijk. De fabrieksschool van Van Heek telt in 1916 maar liefst 1150 leerlingen. De scholing wordt tot de tweede wereldoorlog gehandhaafd. Daarna verandert het karakter en door de terugval van de textiel in Twente wordt de school ook opengesteld voor andere bedrijfstakken en werkzoekende jongeren..

De fabrikanten laten hele woonwijken bouwen om hun arbeiders een eenvoudig, maar wel goed dak boven het hoofd te bieden. Pathmos in Enschede en Tuindorp Lansink in Hengelo (Stork) zijn goede voorbeelden van dergelijke arbeiderswijken. Van Stork is bekend dat er veel contact is geweest met de Delftse industrieel Van Marken (Gist- en Spiritusfabriek) die op dat gebied als een voorloper mag worden beschouwd. Zowel 'De Gist' als Stork introduceren aan het eind van de negentiende eeuw een vorm van medezeggenschap. De bedrijven stellen fabriekskernen in. Een prille vorm van personeelsvertegenwoordiging die vooruit loopt op de latere ondernemingsraad. De komst van de fabriekskernen geeft aan dat de leiding oog krijgt voor de mondigheid van het personeel. In een aantal gevallen is de groeiende macht van de nog jonge vakbonden en syndicale organisaties daar niet vreemd aan.

Van Heek

De firma Van Heek en Co heeft zeer veel betekend voor de werkgelegenheid in Twente. Samen met de familie Ten Cate (oprichting bedrijf in 1762) wordt de familie beschouwd als dé grondlegger van de Enschedese textielindustrie. De familie stamt oorspronkelijk uit het Westfaalse Heek, zo'n vijftien kilometer van de Nederlands-Duitse grens. In de tijd van de hervormingen trekken ze naar Twente waar ze vrij snel tot de notabelen behoren (handel, herbergen enz.). Hendrik Jan van Heek (1759-1809) is de stamvader van de Enschedese Van Heeks die naam zouden maken door hun textielimperium. Hij trouwt met Engelbertha Lasonder, die tot de Enschedese elite behoort dankzij de linnenrederij van haar vader. Vandaar uit wordt het Van Heek imperium van textielrederschap opgebouwd. Eerst in kleine werkplaatsen, later in grote fabrieken.

In 1910 is Van Heek & Co met 2639 werknemers uitgegroeid tot de grootste onderneming van Nederland.

Stakingen, een middel met wisselend succes

Een kwart eeuw eerder zag het er in Twente allemaal wat minder vredelievend uit. De industrie concurreert dan sterk op lonen en verwaarloost de arbeidsomstandigheden. Niks krijgen de arbeiders cadeau, alles moet bij de werkgevers worden weggehaald. De arbeidsverhoudingen zijn ronduit slecht. Dat komt in 1872 tot uiting als er voor het eerst gestaakt wordt wegens een doorgevoerde loonsverlaging. Vakbonden verdienen in dat laatste kwart van de negentiende eeuw die naam nog niet. Ze zijn meer solidariteitsverenigingen voor ondersteuning bij ongevallen en sterfte. Het loon is karig, de arbeidsomstandigheden zijn slecht en onveilig.

Het verbaast dan ook niet dat die omstandigheden uitstekende voedingsbodem zijn voor de oprichting van echte vakbonden. Die kunnen en willen wél hun tanden laten zien. In 1871 is dan al het ANWV (Algemeen Nederlands Werklieden Verbond) opgericht, een organisatie voor alle arbeiders. Later splitst Patrimonium (voorloper van het CNV) zich daarvan af voor de christelijke arbeiders. Parallel daaraan wordt de Sociaal Democratische Bond (SDB) opgericht. Van daaruit ontstaat de algemene wevers- en spinnersbond 'Vooruit' in Twente. Opmerkelijk, ja zelfs uniek, is de geschiedenis van Unitas, waarin jarenlang katholieken en

protestanten samenwerken. Het is het verlangen om bij bijzondere gebeurtenissen gezamenlijk als christelijke arbeiders te kunnen optreden en de Roomse- en Protestantse werklieden tot nauwere samenwerking te brengen. In 1912 wordt voor katholieken het lidmaatschap van Unitas verboden door een aartsbisschoppelijk schrijven. Unitas is daarna alleen nog protestants, minder omvangrijk, maar blijft de vakbond voor christelijke arbeiders. Katholieke arbeiders die Unitas willen verlaten kunnen terecht bij De Eendracht. Binnen die bond wordt wel de bevoogding door de clerus teruggedraaid. Dat is allemaal later. In 1895 is het zover nog niet. De bonden zijn immers breed maar voorzichtig in opkomst. Verzet hangt in de lucht.

Uitsluiting

De fabrikanten zien de bui hangen en besluiten hun krachten te bundelen. Ze nemen het initiatief tot oprichting van de 'Fabrikantenvereniging ter voorkoming en bestrijding van stakingen'. Het collectief grijpt naar het beruchte middel van de uitsluiting. Dat houdt in dat als er in één fabriek gestaakt wordt ook in andere fabrieken de directies het werk stil leggen en er dus geen lonen meer worden uitbetaald. Dit wordt ook wel het hongerswapen genoemd. Bovendien komt de staker op een zwarte lijst te staan, waardoor hij werk bij een ander textielbedrijf kan vergeten.

Tot aan de Eerste Wereldoorlog volgt er bijna elke paar jaar wel een staking. Tussen beide wereldoorlogen doen zich hele grote arbeidsconflicten voor. De textielstakingen van 1923-1924 en van 1931-1932 behoren tot de langdurigste ooit in Nederland. In 1923 wordt er acht maanden lang gestaakt, in 1931 vijf maanden. In 1924 gaat het om tien procent loonsverlaging of tien procent meer arbeidstijd (de 8-urige werkdag is kort daarvoor ingesteld). De staking begint in één bedrijf en wordt langzamerhand overgenomen tot uiteindelijk 39 bedrijven (22.000 werknemers). Bij dat grote aantal werkt het wapen van de uitsluiting niet meer. De fabrikanten zijn genoodzaakt de uitsluiting op te heffen. Via bemiddeling wordt er een compromis bereikt dat voor de meeste vakbonden aanvaardbaar is, maar er volgt wel een loonsverlaging van 7,5%. In 1931 wordt de staking eveneens veroorzaakt door een loonsverlaging, dit keer van tien procent.

Zestienduizend stakers

De werkgevers, in eerste instantie bij Jannink, proberen de staking te breken door Duitse werknemers in te huren, maar de bonden weten dit te keren. Vervolgens willen werkgevers de arbeiders een strafbepaling van 5% invoeren. De verontwaardiging is groot, ook in de pers. De staking wordt uitgebreid naar meer fabrieken, 16000 werknemers leggen het werk neer. Uiteindelijk wordt een compromis bereikt, 5% loonsverlaging. De meeste bonden accepteren dit, maar niet De Eendracht. Vanwege de economische crisis en de al lang lopende staking wordt men toch gedwongen het compromis te accepteren. Bestuurder H. J. Aldenkamp¹ speelt tijdens deze staking een grote rol.

CAO met een hele week vakantie!

Tijdens die vechttijden, na de Eerste Wereldoorlog, nemen de onderhandelingen tussen werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers een andere vorm aan. Nog voor het begin van de twintigste eeuw zijn in de diamantindustrie en de bouw al beperkte onderlinge tariefafspraken gemaakt. Dat pad wordt verder afgelopen. De collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) is van latere datum. De eerste landelijke CAO doet zich in 1914 voor in de grafische sector en draagt bij tot verdere discussie en gedachtevorming. Dat leidt

¹ Zie apart portret van H.J. Aldenkamp in deze uitgave.

uiteindelijk in 1927 tot de Wet CAO, in 1937 verzwaaard met het verbindend en onverbindend verklaren.

Waar het concreet om gaat wordt bijvoorbeeld duidelijk uit de bepaling dat werknemers recht hebben op een week vakantie! Het aantal CAO's per bedrijfstak neemt de jaren daarna belangrijk toe.

Vakbonden

Kenmerkend voor Twente was altijd de goede onderlinge samenwerking tussen de verschillende vakbonden (zonder onderscheid tussen de verschillende gezindten). Iets heel bijzonders binnen de Nederlandse arbeidsverhoudingen. De relatie met de 'rooie bonden' (SDB) is overigens minder best. Die beschouwen de confessionele vakbonden veelvuldig als verraders omdat zij vaak met minder resultaat akkoord gaan in de onderhandelingen met de fabrikanten. Dat heeft dan tot gevolg dat een deel van de stakers weer aan het werk gaat en de staking verloopt. Anderzijds moeten de christelijke en katholieke vakbeweging weinig hebben van de 'ongelovige' socialisten. Van de verdeeldheid profiteren de fabrikanten.

De Tweede wereldoorlog en de bonden

Tijdens de tweede wereldoorlog wordt de vakbeweging onder leiding en toezicht van de bezetter geplaatst. Het komt soms tot arrestaties van bestuurders. De leiding van de bonden wordt overgenomen door NSB'ers. In Twente wordt massaal geweigerd samen te werken met het door de Duitse bezetter aangewezen Nederlandse Arbeiders Front. Veel leden zeggen hun lidmaatschap op. Er ontstaat een ondergronds netwerk. Van hieruit worden plannen gesmeed voor na de bezetting. Maar ook dat overleg wordt bemoeilijkt door arrestaties. Er wordt in het geheim geld ingezameld door de bonden om oud-leden die zonder werk zitten te steunen. Dit werk wordt zoveel mogelijk decentraal gedaan om ontdekking te voorkomen. Ook diaconieën van kerken worden ingeschakeld.

Na de tweede wereldoorlog

Na de bevrijding keert de vakbond weer terug. De administratie moet geheel opnieuw worden opgezet. Oud-leden worden aangeschreven om weer lid te worden, afdelingsbesturen worden weer opgezet. De RVV (Raad van Vakbonden) bestaand uit NVV, RKVW en CNV wordt weer actief. In Enschede krijgt de EVC (Eenheids Vakcentrale) kort na de bevrijding gestalte. De eenheidsgedachte waarop de organisatie stoelt heeft grote aantrekkingskracht. Coöperatie en samenwerking is een bijzondere eigenschap van de Twentse vakbeweging.

Het vormgeven van het nieuwe sociaal-economisch beleid blijft niet beperkt tot bedrijfstakniveau. In 1950 wordt de WOR (Wet op Ondernemingsraden) voor de industriële sectoren van kracht. De OR als verplicht adviesorgaan van de directie. De bonden hinken lange tijd op twee gedachten. Enerzijds willen zij dat niemand hen in de onderhandelingen met de directie voor de voeten loopt, anderzijds stellen vaak hun beste leden zich beschikbaar voor de medezeggenschap en die willen als OR meer te vertellen hebben. In de praktijk is verreweg het grootste deel van de OR-leden aangesloten bij een bond. De vakbonden verzorgen vervolgens gerichte OR-trainingen.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn veel fabrieken kapot. Die moeten worden opgebouwd. Dat kost veel geld. Maar eigenlijk wilden de Twentenaren helemaal niet meer in de textiel werken. Er worden daarom allerlei activiteiten geïnitieerd om personeel van buiten Twente aan te trekken. Veelal uit de veengebieden van de noordelijke provincies. In de jaren zestig worden arbeidskrachten uit Italië, Spanje, Turkije en Marokko aangetrokken. Gevraagde immigratie dus al denkt niemand er aan dat wie komt meestal graag wil blijven. De noodzaak

van wederopbouw werkt wel ten gunste van de arbeidsomstandigheden en de beloning. Dat geldt overigens niet alleen voor de textiel maar ook voor andere sectoren.

Een van de nieuwe initiatieven is de oprichting van de onafhankelijke Stichting Textielvak waarin vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers elkaar treffen. Doel is verbetering van het aanzien van de textielindustrie. Mede onder invloed van het werk van deze stichting ontstaan bij veel bedrijven professionele personeelsafdelingen en wordt ook de instelling van ondernemingsraden 'gestimuleerd'. Er vindt wekelijks overleg plaats over allerlei cao-zaken en in 1947 is de eerste CAO voor de textielsector een feit. Via de vakraden worden afspraken gemaakt over hoe met elkaar om te gaan. Als algemeen geaccepteerd uitgangspunt geldt: eerst overleg en – pas als dat niet lukt – dan staken.

De teloorgang van de textiel

De textielindustrie heeft het na de oorlog moeilijk met een doorstart, waarbij het wegvallen van de Aziatische markt en opkomende nieuwe productielanden bepalend zijn. Het lukt niet concurrerend te blijven produceren. Bijna alle grote textielbedrijven (Van Heek, Menko, Blijdenstein, Tilanus, ter Kuile, Gelderman, Jannink, Spanjaard etc.) verdwijnen in de tweede helft van de vorige eeuw. Werken er in 1965 nog 43.000 mensen in de textielindustrie, in 1990 zijn dat er 8500. De sluiting van BATO in Enschede is de voorbode van de teloorgang van de sector. Er heerst angst omdat Twente onvoldoende vervangende werkgelegenheid kent.

Een wanhoopspoging om de neergang te stoppen is de vorming van de KNTU (Koninklijke Nederlandse Textiel Unie) in 1962. Het is een samenklontering, oorspronkelijk van spinnerijen later uitgegroeid tot een diversiteit aan textielbedrijven. De lat wordt echter te hoog gelegd. Het blijkt niet mogelijk zo veel oude familiebedrijven tot een goed samenwerkingsverband te brengen. Oude structuren blijven hardnekkig aanwezig. Een middelgroot concern met een directie als een waterhoofd. Alle directeuren van de gefuseerde bedrijven blijven in functie (zo'n 40 heren). Hoopvol begonnen in 1962 eindigt de tragikomedie in een surseance van betaling en het uiteenvallen van de KNTU met 14 dochterondernemingen en de nodige ontslagen. Een enkel bedrijf weet op tijd de bakens te verzetten. Dat is Nijverdal Ten Cate dat zich toelegt op het produceren van allerlei nieuwe producten als kogelwerende vesten, surfplanken en kunstgras.²

Er is meer dan textiel

De vakbeweging houdt na 1960 het ene pleidooi na het andere om Twente nieuwe en vervangende industrie te bezorgen. De regio is veel te afhankelijk van textiel. Nu die in grote mogelijkheden verkeert zijn andere maatregelen nodig. De komst van bandenfabriek Vredestein naar Enschede, een nieuwe industrie voor Twente, is een opsteker. Verschillende keren wijzen de werknemersorganisaties de regering erop, dat de afkalving van de textielindustrie razend snel gaat en dat het risico steeds groter wordt dat de gehele sector uit Nederland verdwijnt. De politiek erkent dat. Er moet een strategisch minimum zijn zodat

² *De geschiedenis van de onderneming gaat terug tot in de 17e eeuw. Zo protesteerde de familie Ten Cate al in 1691 tegen de verhoging van invoerrechten door Engeland. Het eerste officiële document dat wijst op handelsactiviteiten in textiel door de familie Ten Cate dateert van 1704. De huidige onderneming heeft twee wortels, namelijk de firma H. ten Cate Hzn. & Co in Almelo en de Koninklijke Stoom Weverij (KSW) in Nijverdal. De fusie dateert van 1957. In 1995 wordt de naam gewijzigd in Koninklijke Ten Cate.*

kennis van de textielsector en het productieproces latent in Nederland kan blijven. Die stellingname levert echter geen nieuw werk op.

Metaalindustrie

De ontwikkeling van de textielindustrie heeft veel eerder, in de achttiende eeuw en de eerste helft van de negentiende eeuw, mede al de komst van andere – voornamelijk aan de textielindustrie gelieerde – bedrijvigheid in de hand gewerkt. De firma Stork, die zich aanvankelijk bezighoudt met het fabriceren van machines voor de textielnijverheid, legt de grondslag voor de metaalindustrie in Twente en specifiek in Hengelo. Hele suikerfabrieken worden bij Stork gebouwd, treinstellen, transformatoren, afsluiters voor oliepijpleidingen. Stork is de grote meneer in Hengelo Hij bouwt de Wilhelminaschool in Hengelo om de arbeiders het metaalvak bij te brengen. Met de komst van grote bedrijven als Hollandse Signaal, Holec, Hazemeijer en Dijkers ontwikkelt Hengelo zich tot een echte (metaal)industriestad.

Grote tegenstellingen tussen arbeiders en fabrikanten komen in Hengelo niet voor vanwege het sociale ondernemerschap van Stork. Het culturele leven komt vrij vroeg op gang met vooral een bloeiend muziekleven en een eigen concertgebouw. Er is een groot verschil in cultuur tussen Enschede (textielstad bij uitstek) en Hengelo (voornamelijk metaalstad). Ook de arbeidsverhoudingen, arbeidsomstandigheden en het loon zijn erg verschillend.

Metalectro

Een bekende naam in de Twentse metaal is Hollandse Signaal Apparaten (HSA). Het bedrijf is ontstaan uit Hazemeijer. Vanwege het vereiste hoge niveau van producten voor de defensiemarkt zoals aan marineschepen (antennes, vuurleiding), heeft het goed opgeleid personeel nodig. HSA trekt vele medewerkers aan uit de regio, maar zeker ook uit de rest van het land. Vooral de metaalafdeling (frezen, tandwielen) is wat betreft nauwkeurigheid toonaangevend in de wereld. Ook HSA heeft zijn eigen school waar zowel overdag als 's avonds medewerkers worden opgeleid van LBO- tot HBO-niveau. Technisch tekenaars en ontwerpers zijn hard nodig. Dat verandert. Bij HSA komt daar als gevolg van de snelle ontwikkeling van het elektronisch tekenen nog voor 2000 een einde aan. De onderneming ervaart dat de traditionele metaalarbeid plaats maakt voor de wereld van elektronica en software. Dat vergt een ander type medewerkers. Niet meer de tekenaars van weleer.

Als je als jonge knaap zei dat je bij Stork of HSA werkte, dan zat je goed. Je had een baan voor het leven. Dat was belangrijk was voor de verkering. Ook dat verandert in de loop der jaren. Vanaf 1995 volgt de ene reorganisatie na de andere bij zowel Stork (gedecimeerd), Dijkers (opgeheven) als bij HSA (later Thales). De baan zekerheid is verdwenen. In die tijd wordt de eerste werkbegeleidingsorganisatie opgericht om ontslagen medewerkers (eerst van HSA) aan een andere baan te helpen (via opleidingen, training e.d.). De onderneming Metalectro in Hengelo is daar een voorbeeld van. De bedrijven hebben er veel geld voor over via de sociale plannen. Dit systeem werkt zo goed dat het landelijk navolging krijgt.

Zoutindustrie

Naast de textiel- en metaalindustrie is ook de zoutindustrie belangrijk. Doordat de Eerste Wereldoorlog de import van zout vanuit Duitsland bemoeilijkt, wordt in 1918 de Koninklijke Nederlandse Zoutindustrie opgericht die begint met zoutwinning in de omgeving van Boekelo en later in andere plaatsen in de omgeving van Enschede en Hengelo. In de laatste plaats wordt de fabriek gevestigd. Hiermee wordt mede de basis gelegd voor het latere Akzo. De zoutindustrie is van groot belang geworden voor de Twentse economie. In het landschap zijn de zouthuisjes tot op de dag van vandaag een bekende verschijning.

Bouw

Sinds het herstel van de RK bisschoppelijke hiërarchie in 1853 worden er veel kerken en pastorieën, scholen en kloosters gebouwd. Dat levert veel werkgelegenheid op, ook in Twente. Maar dat is verleden tijd. 'De kerk loopt uit' schreef Michiel van der Plas al in de jaren zestig van de vorige eeuw. De ene na de andere kerk moet noodgedwongen sluiten. Gelukkig zorgt de woningbouw voor continuering in de bouw. De woningnood, een vast gegeven in de Nederlandse samenleving, doet zich ook in Twente voor. Nieuwe of vervangende bedrijfsactiviteiten zorgen voor werk. Grote bouwbedrijven zijn bijvoorbeeld te vinden in Rijssen (6 stuks). Dat betekent ook werkgelegenheid en vertaalt zich in lidmaatschappen van de bond. Zo telt de Hout- en Bouwbond CNV ter plaatse relatief veel leden. Maar ook in andere plaatsen is de bouw significant aanwezig. Prefabwoningen doen het goed.

De bouw van de stadions van FC Twente ('De Grolsch Veste') en Heracles zorgt voor werk. In de crisisjaren 2009-2014 laat Thales nieuwe gebouwen neerzetten. De crisis vanaf 2008 heeft voor de bouw in Twente forse gevolgen. Veel ontslagen en faillissementen volgen. Ook worden relatief veel bouwvakkers maar zzp'er (zelfstandige zonder personeel) om op die manier alsnog op eigen kracht werk te krijgen. Vaak gebeurt dat tegen prijzen onder het gangbare marktniveau.

Spoorwegen

Een regionale ontwikkeling is uitsluitend mogelijk als de infrastructuur op orde is. Tussen 1850 en 1935 is Twente in een rap tempo geïndustrialiseerd. Door de aanleg van een aantal kanalen, wegen en spoorlijnen worden de belangrijkste plaatsen in Twente (Almelo, Borne, Hengelo, Enschede en Oldenzaal) verbonden met hun wijdere omgeving. Het spoorwegnet maakt veel ontwikkelingen mogelijk. Het spoor zorgt ook voor veel regionale werkgelegenheid.

Dat zelfde spoor speelt nog een belangrijke rol tijdens de bezettingsjaren. In 1944 roept de Nederlandse regering in ballingschap vanuit Engeland de spoorwegstaking uit (17 september). Zodra vakbondbestuurder Jochem dit hoort, gaat hij direct naar het kantoor van het Spoor om hier stiekem de personeelsadministratie weg te halen. De Duitsers weten hierdoor niet wie er bij het Spoor werkt en kunnen dus niemand dwingen weer aan het werk te gaan. De staking wordt een succes. Honderden werknemers bij het spoor in Twente staken. De gezinnen van de stakers moeten geld hebben om te kunnen leven. Op basis van de door Jochem verduisterde administratie zijn de namen en adressen bekend evenals de gegevens over het inkomen van de stakers. De illegaliteit zorgt voor het geld. Koeriers brengen het geld naar de stakers. De groei van het spoorwegennet is van groot belang geweest voor de ontwikkeling en uitbreiding van de metaal en textielindustrie in het bijzonder voor Hengelo. Het is het centrum van de spoorwegen in Twente. Hierdoor vestigen veel industrieën zich in Hengelo. Ook het openbaar vervoer (bussen) vindt in Twente gretig aftrek en levert werkgelegenheid op.

Onderwijs

De Universiteit Twente in Enschede wordt in 1964 opgericht als Technische Hogeschool. De UT biedt werkgelegenheid aan veel mensen en de afgestudeerde ingenieurs komen zowel in Twente als elders in het land terecht. Saxion Hogeschool, ROC van Twente en het AOC (Agrarisch Onderwijscentrum), met verschillende vestigingen in Twente, brengen het opleidingsniveau van de Twentenaar op een hoger niveau. Stakingen komen in het onderwijs relatief weinig voor, acties kent de sector wel, vaak met grote landelijke en regionale publiciteit. De laatste jaren staat de werkgelegenheid in het onderwijs onder druk vanwege het afnemend aantal leerlingen.

Verandering van het aanzien van de economie

In 1982 leggen de vakcentrales zich in het akkoord van Wassenaar vast op een beleid van loonmatiging ten behoeve van uitbreiding van de werkgelegenheid. Dit beleid leidt inderdaad tot een stabilisering van de loonontwikkeling (de nullijn) en komt de werkgelegenheid ten goede. De samenleving is de afgelopen veertig jaar aanmerkelijk veranderd. In 1973 werkt een op de vier Nederlanders in de industrie, in 1994 is dat nog een op de zes. De werkgelegenheid in de commerciële dienstverlening is navenant gestegen, zoals in de horeca, banken, verzekeringsmaatschappijen, reisbureaus en beveiligingsdiensten. Dat is ook aan Twente niet voorbij gegaan, zij het dat in vergelijking met de rest van Nederland in de regio de industriële sector nog altijd relatief sterk is.

De grensarbeid met Duitsland komt ook op gang onder invloed van de Euregio activiteiten. Er moeten nog veel obstakels overwonnen worden. Daarbij valt aan de verschillende wetgeving te denken maar vooral ook aan allerlei aanvullende regionale afspraken en faciliteiten. Twente bloeit mede dankzij de inzet van de vakbeweging.

Toekomst vakbeweging

Hoe moet het nu verder met de vakbeweging? Er zijn kansen en bedreigingen. Deze tijd tekent zich door weinig diepgang. Voor jongeren is geld belangrijk. Maak als vakbeweging duidelijk, dat wij ervoor zorgen, dat er een minimale beloning is (limiet) en dat wij staan voor behoud en uitbreiding van werkgelegenheid. Ook zal de vakbeweging zich meer moeten aanpassen aan deze tijd. Werken met basispakketten voor het lidmaatschap, een cafetariamodel. Zorg ervoor, dat in het onderwijs de rol en betekenis van de vakbeweging goed tot hun recht komen. Geef door dat de vakbeweging zich sterk maakt voor de sociale en maatschappelijke problemen. Vanwege de steeds meer terugtrekkende overheid zou de bond daar een adviserende en helpende rol in kunnen spelen.

De FME (werkgevers metaal) vindt dat de werknemers zelf zoveel mogelijk hun arbeidsvoorwaarden moeten bepalen, ze zijn mondig genoeg. Samen met een kleinere rol voor de vakbonden zouden dan CAO's nieuwe stijl moeten worden gemaakt. De toekomst zal uitwijzen welke kant het opgaat, maar de vakbonden moeten wel moderniseren willen zij in de toekomst een rol blijven spelen.

Henk Grooters,
Lid VHV-werkgroep Twente

<KADER EEN> <PLUS FOTO D.W. STORK>

Stork bewust voorloper medezeggenschap

In 1883 begint fabrikant Dirk Willem Stork voor zijn machinefabriek in Hengelo, het eerste overleg met zijn personeel. Hij is geïnspireerd door J.C. van Marken, directeur van de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek in Delft. Die besloot vijf jaar daarvoor *in overleg* met zijn personeel een verplicht ziekenfonds in te stellen. Daar moest het personeel zelf ook een bijdrage aan leveren in de vorm van een inhouding op het loon. Stork gaat er vanuit dat zijn fabriek één grote familie is. Hij wil dat er 'een beter begrip tussen kapitaal en arbeid' komt. Van stakingen, vakbonden en sociaal-democraten die in deze tijd opduiken, moet hij niets hebben.

De fabriekskern is geboren en zal veel discussies uitlokken en heel veel opvolgers krijgen. Uiteindelijk geldt de kern als voorloper van de huidige ondernemingsraad, die in 1950 bij wet een officiële status krijgt (WOR). Stork geldt net als de Gist- en Spiritusfabriek (Delft) en Van Besouw (Goirle) als bepalende koploper op medezeggenschapsgebied.

<EINDE KADER >

<KADER TWEE>

Aphons Ariëns

De bekendste voorman van de katholieke arbeidersbeweging is Alphons Ariëns (1860 – 1928). 'Hard werkende paarden krijgen niet altijd de haver die zij verdienen', aldus de r.k.-priester rond 1900. De mannen werken hard, verdienen weinig, er zijn grote gezinnen en er is veel alcoholisme. Ariëns heeft zijn levenswerk gemaakt van het bestrijden van deze misstanden. Hij wordt rond 1900 opzettelijk overgeplaatst door het episcopaat waardoor hij geen rechtstreekse invloed meer in Twente kan uitoefenen.

<PLUS FOTO ARIËNS>

<EINDE KADER EEN>

<KADER TWEE

Bescheiden (1)

'Amsterdammers en Tukkers. Bluf tegenover bescheidenheid. Het zijn stereotypen maar ze kloppen echt. De Amsterdammers hebben het hoogste woord, de Twentenaren zitten stilletjes om zich heen te kijken en laten pas bij het afscheid weten dat ze het machtig mooi hebben gevonden.'

Directeur Danny de Vries in Het Parool (27 augustus 2015) tijdens een tochtje over het IJ ter gelegenheid van opening van een Twentse ambassade in Amsterdam.

<EINDE KADER TWEE>

<KADER DRIE>

Bescheiden (2)

'Twente loopt niet graag te koop met zijn verdiensten, terwijl het gebied met sterke merken als Grolsch, Johma en Norit in het leven van veel Amsterdammers een rol speelt. Om nog maar te zwijgen over de voorhoederol die de Universiteit Twente op het gebied van de nanotechnologie opeist.'

Directeur Danny de Vries in Het Parool (27 augustus 2015) tijdens een tochtje over het IJ ter gelegenheid van opening van een Twentse 'ambassade' in Amsterdam.

<EINDE KADER DRIE>

FOTOBISCHRIJFTEN:

Transport van een Stork pijp door de bekende firma van Wezel. Op de achtergrond het bekende zouthuisje van Akzo.

Ms De Zeven Provinciën met op de dekken veel Thales apparatuur.

<RESERVE:LOS TE PLAATSEN ANEKDOTES.....>

Geen r.k.-baas

Vader is al vroeg lid van de schildersvakbond. Hij werkt bij een protestantse ondernemer. Meneer pastoor komt langs en vader krijgt het advies op zoek te gaan naar een andere (r.k.) baas, een rooms-katholieke baas dus. Maar vader blijft zitten waar hij zit. Jammer dan voor meneer pastoor.

Vraagje

Eén van de taken van de al lang gepensioneerde bestuurder Hillenaar van de agrarische bond is het ophalen van de contributie. Hij doet dat op de fiets met later op de dag vaak goed gevulde fietstassen. Op gegeven moment wordt hij door een vrachtwagen aangereden waardoor hij met fiets en tassen op straat belandt. De chauffeur van de vrachtwagen vraagt hem geschrokken of hij wat mankeert. Hillenaar: "Mij mankeert niks, maar ben jij eigenlijk wel georganiseerd?"

Ton

Bij een staking bij Stork staat bestuurder Jo Abbenhues bovenop een ton de verzamelde arbeiders toe te spreken. Meneer Stork komt langs en zegt: 'Staat u weer op de ton?' Abbenhues reageert met: 'Ik sta op de ton, maar U heeft een ton.'